

DANIELA SITAR-TĂUT

Dinspre feminin spre masculin – literatura în istoria mentalităților

De mai bine de un deceniu îmi închei cronicile și aprecierile verbale la cărțile lui Carmen Dărăbuș, cu mențiunea că aștept volumul despre personajul masculin, replică, adiacentă și complementară la un volum drag mie, din 2004, *Personajul feminin. De la Eva la Simone de Beauvoir*. Aflată acum la cel de-al treilea lectorat în străinătate, tot în arealul balcanic, la universitatea St. Kliment Ohridski din Sofia (Bulgaria), după ce nu puțini ani a funcționat la universitățile „Chiril și Metodiu” din Skopje (Macedonia) și Novi Sad (Serbia), analista, călător învederat pe toate meridianele pământului, degustător ardent de mituri și cutume, și-a găsit răgazul de a definitiva un tom îndelung germinat, *Despre personajul masculin. De la unitatea androginică la disiparea postmodernă* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2019), care rezzonează cu frământările-mi din primii ani de ucenicie exegetică, cele despre mitul lui Don Juan.

Universitara, preocupată preponderent de comparatism (de altfel, în acest domeniu numele ei este cunoscut în mediul academic european), realizează un periplu prin evi, care focalizează, pertinent și cerebral, făcând apel la texte de referință ale literaturii universale, proliferarea eternului masculin, ca personaj, în istoria culturală a umanității. Studiile anterioare reflectă pluralitatea domeniilor de investigare ale lui Carmen Dărăbuș: *Nichita Stănescu - experiment poetic și limbaj* (2001), *Literatura universală și cunoașterea de sine* (2003), *Personajul feminin. De la Eva la Simone de Beauvoir* (2004), *Comparatismul, întâlnire a spațiilor culturale, Identitate și comunicare* (2008), *În lumea ex-iugoslavă - literatura ca studiu cultural (Dans le monde ex-yougoslave – la littérature comme étude culturel)*, *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală (La littérature de langue roumaine en Serbie et l'anthropologie culturelle)*- 2012, *Introducere în istoria literaturii universale*.

În *Preliminarii*, pledând pentru rolul beletristicii, de secretar al timpului și oglindă fidelă a conversiilor psihologice mentale de-a lungul istoriei, afirmă: „Cartea de față își propune să urmărească câteva din tribulațiile personajului masculin, între eros și cunoaștere, la confluența articulărilor mitice cu cele sociale, condiționarea inițierii în devenire” (Dărăbuș 2019: 7). Studiul nu radiografiază difuziunea personajului masculin monocord, în plan literar, ci, așa cum se întâmplă la comparațiștii occidentali, devine o istorie diacronică a mentalităților, psihologiei, temelor, mitemelor și invariantelor, antropologiei, sociologiei, culturii, cu inflexiuni hermeneutice, simbologice. Spre deosebire de alți cercetători, Carmen Dărăbuș posedă o deschidere trans- și pluridisciplinară, oferită nu doar de agilitatea unei minți iscoditoare care nu se complăce în stereotipii și clișee, cât și de

avantajul de a fi venit de mulți ani în contact cu cercetători, universitari și biblioteci din lumea apuseană. Spiritul viu al comparatistei, discerne rapid faptele, mutațiile de paradigmă în mentalul colectiv, dar și percepția felurită a bărbatului în diferitele epoci culturale. Universitara realizează și o diagnoză a masculinității prin grila beletristicii și teoriei literaturii, care, în funcție de școala căreia îi aparțin, – fie anihilează personajul, înlocuindu-l cu alți termeni, incompleți, precum *funcție* sau *rol* (Vladimir I. Propp, Etienne Souriau, Claude Bremond), *actant* (Algirdas Julien Greimas, Tzvetan Todorov) ori *actor* (Lubomir Doležel, Jaap Lintvelt).

Exegeta remarcă, odată cu epoca renașcentistă, care angrenează aspirații enciclopedice și deschide noi trape geografice și culturale prin intermediul exploratorilor, instituirea unei concurențe între interesul pentru pecuniar și aplecarea „pentru domeniile cunoașterii”, precum și amplificarea apetenței pentru cele din urmă. Carmen Dărăbuș subliniază recurența erosului în artă, care este reflectat diferit, în funcție de epocă, în felurite maniere, analizând difuziunea acestuia din Antichitate, clasicism, în manieră pansexualistă sub influența psihanalizei freudiene, până la proliferarea degradată, consumistă a acestuia în contemporaneitate, într-o formă detabuizată, excesiv încărcată de conotații sexuale, ce provoacă deseori, prin grobianism, o reacție de recul, de respingere din partea privitorului.

Titlul secund al studiului *De la unitatea androginică la disiparea postmodernă*, evidențiază succint traiectul analitic al personajului masculin. Compartimentat în patru capitole, *Articulări mitice și eros*, *Articulări sociale*. *Copilărie, adolescență, raporturi filiale și paterne*, *Inserarea în lume*. *Cunoașterea: Profetul, Inițiatul, Exploratorul, Călătorul, Artistul, Alienarea. Macho în conflicte. Dictaturi*, studiul se coagulează în escale în timp și panoramări lucide, bărbate ale masculinității.

Capitolul secund, *Articulări mitice și eros*, pornește de la mitul androgenului, care reflectă tentația perfecțiunii și a atotcuprinderii Unului prin contopirea și fuziunea cu întregul pierdut. Fie în estetica platoniciană, fie în culturile mediteraneene sau India, atracția contrariilor și aspirația reîntregirii sunt un element recurent. Necesitățile afective ale insului se conjugă cu nostalgia după unitatea pierdută. Androgenul, ca om primordial (Adam, Yama, Yima, Tuisto, Karuna) este o „reprezentare a mentalului colectiv, exprimată sub diverse nume, sub aspecte multiple la toate nivelurile vieții culturale, în mitologii și în folclorul universal, în religie și în filosofie, transmise, mai apoi, literaturii culte, pentru că reactualizarea periodică a miturilor este o formă de sustragere de sub tirania timpului ca devenire perpetuă” (Dărăbuș 2019: 24). Separarea întregului nu este reflectată în creștinism ca act punitiv, ci cunoaște o fericită complinire ființială, rezumată de formula biblică „vor fi amândoi un trup”.

Recuperarea totului este reflexul dorinței de căpătare a stării originare, paradisiace. Astfel, analista vede congruența dintre mitul biblic al genezei și cel platonician al androgenului, redevabil prin anihilarea diversității etnice, sociale și egalitarismul uniformizant în fața divinității. Literatura ajunge, astfel, de multe ori, un translator mitic, un creuzet revalorizator al acestora. Miza androginică este prelucrată și de H. de Balzac, în *Séraphita*. Dualitatea sexuală e marcată și onomastic prin alternanța dilematică *Séraphitus/*

Séraphita. La noi, în *Cezara* lui M. Eminescu sau *Thalassa* lui Al. Macedonski și *Șarpele* lui Mircea Eliade se prelucrează același motiv, subsumat spațiului paradisiac, al insulei. Finalul protagoniștilor e unul thanatic, perechile Ieronim-Cezara, Thalassa-Caliopè, Andronic-Dorina fiind sumise acestuia.

Italo Calvino, în *Viconteale tăiat în două*, e definit drept un *homo duplex*, atât din punct de vedere cognitiv, cât și sexual. În proza noastră postmodernă universitara urmărește mitul androgenului la Mircea Cărtărescu, în *Travesti*. Alienarea, demonizarea este vizibilă la Mary Shelley în *Frankenstein sau Prometeu modern*. Fulgurații evidente ale androgeniei sunt relevate atât la Oscar Wilde, în *Portretul lui Dorian Gray*, cât și la Doris Lessing, în *Mitra*, unde femeia e un androgen autosuficient sieși.

Fecund în semnificații este capitolul final, *Alienarea. Macho în conflicte. Dictaturi*, care semnalează deruta insului, surprins de cataclisme geopolitice și realități care-i contorsionează identitatea-alteritatea. Universitara nu camuflează sau eludează aspecte percepute drept tabuizante de o societate nu neapărat retrogradă, ci cantonată în clișee și stereotipii nivelatoare. Analista pornește de la dilema identitară, truvabilă încă din Antichitate prin intermediul mitului androgenului, care relevă dualitatea insului, dar și drama sfâșierii determinate de segregarea părților. Atât identitatea, cât și alteritatea sunt falii gemelare maniheice. Refacerea și căutarea unității androgenice este condiționată de explorarea abisalității sinelui și, în postmodernism, fragmentarismul este perceput drept o soluție de remediere a „individualității eterogen alcătuite.” Încercând să definească identitatea, unii filosofi recurg la un limbaj ce ambiguizează prolix percepția conceptului («în sine», «pentru sine»). Aspectul este amendat cu nonșalanță de exegetă, care salută, în schimb, naturalețea și concizia definirilor heideggeriene: „esența identității este o proprietate a dobândirii-conferirii Propriului” (Dărăbuș 2019: 200). Drept autor care melanjează persuasiv aceste raporturi, prin multitudinea vocilor auctoriale, este John Fowles. Exemplele recrutate, *Magicianul* și *Daniel Martin* au ca numitor comun narațiunea subiectivă, dar, dacă în cel dintâi roman, naratarul și naratorul se suprapun și contopesc, în cel secund, naratarii se multiplică, amplificând eul, ceea ce reflectă prezența unui eu fragmentar, scindat. În *Magicianul* însă, jocurile imaginarului, dedublările femininului stârnesc deruta lui Nicholas, care nu mai poate stabili o frontieră între realitate și scenariile imaginarului, a „meta-teatrului” care turmentează psihologic, dar care conduce în final, ca urmare a unor inițieri progresive, la re-dobândirea sinelui și, implicit, a libertății, a unei libertăți obținute prin katharis. Activând tastele psihologismului, personajele masculine ale lui John Fowles, acumulează cunoașterea prin intermediul erosului, printr-o suită de voiaje inițiatice care conduc la regăsirea echilibrului, identității-alterității, încercându-se de sagacitate și privind realist prezentul.

Jorge Louis Borges – este perceput drept un autor al reclusiunii, interiorului și interiorității. Carmen Dărăbuș evidențiază toposurile recurente ale arealului său beletristic, biblioteca și grădina, precum și nota definitorie a actului său scriptural, la confluența dintre hermeneutic și livresc: „trăiește literatura ca pe o carte scrisă fără încetare, căutând semnificații în cele vechi.” (Dărăbuș 2019: 207) Actul scriiturii este perceput ca un voiaj al

definirii și exorcizării unui sine turmentat de angoase și „fantasme, jocul dintre eul public și cel privat”. Nostalgia paseistă, dublată de autoscopie dirijează demersul epic, escapist, înspre o mitologie particulară, izvorâtă din istoria militară a familiei. Spre deosebire de John Fowles, procesul de inițiere borghesian este clădit pe o reconstrucție a mitului, truvabilă și în mundan. O lume violentă, ca în nuvelele spaniole le secolului al XVI-lea, cu macho și legi draconice, imuabile, aflată la frontiera dintre promiscu și interlop, guvernează acest topos arhetipal al armelor albe și temerității ridicată la rang de *modus vivendi*. Erosul borghesian e secundat de violență, de acte omucidale datorate orgoliului, vendettei, insuficienței. Gelozia nu constituie un actant funest, femeia din *Celălalt duel* fiind ucisă pentru că impieta prietenia dintre doi bărbați. Răzbunări, dueluri, sânge, coduri nescrise ale loialității, pasiuni ardente, izvorăsc din creuzetul tematic al prozatorului care oscilează între detașare și autoinsertare în text, prin metaficțiune.

Un alt palier relevă predilecția pentru autocrați. De la Napoleon la Hitler, formele dictatoriale încartiruitoare ale libertății sunt reflectate în studiu, fie prin recrutarea unor texte alegorice, cum e cazul *Jocului cu mărgele de sticlă* a lui Herman Hesse, până la reflectarea plenară a dictaturii/dictatorului, așa cum se întâmplă la Gabriel Garcia Márquez, în romanul *Un veac de singurătate*. Despotul scriitorului sudamerican nu vrea însă să seducă mulțimile, ci să le înșeluneze prin legi tiranice și delirante, în vreme ce personajul lui Alejo Carpentier etalează o luxuriantă compensativă, ca antidot al traumelor unei copilării vidate de afectivitate. Hamacul, luat cu el peste tot, devine un simbol calin, al regresiei într-o perioadă infantilă a rejecției și omiterii, dar și o perpetuare în prezent a unei copilării „pe care o mitizează printr-un refuz al asumării și conștientizării, prelungind-o în maturitate și-n statutul social”.

Diaristica secolului XX devoalează degradarea datorată fascismului, cum se întâmplă în mult-citatul *Jurnal al Annei Franck* sau universului totalitar, prezent la noi în literatura carcerală, în textele lui Paul Goma, Nicolae Steinhardt, Virgil Ierunca etc. Drama intelectualului, captiv al unui sistem represiv imund, este ilustrată de analistă prin Nicolae Steinhardt. Universul concentraționar, tehnicile imunde, de coerciție, repercutate asupra insurgentului, hegemonia terorii au ca finalitate distilarea personalității, curajului, normalității insului și înregimentarea lui vasalică sub stindard stalinist. La fel de inspirată ar fi fost prezentarea *Culorilor Curcubeului* lui Paul Goma, cea mai vie mărturie a lașității intelectualilor în timpul regimului comunist. Autoarea relevă ca formă extremă a dictaturii Albania, care s-a amplificat având ca suport cutume arhaice, precum Gjakmarrja, vendetta locală. Scriitorul Ismail Kadare vede însă în acest Gjakmarrja nu o manifestare primitivă, ci o premisă egalitaristă, subliniind în opera sa că tocmai perioadele coercitive, precum restrângerea libertății individului în timpul domniei imperiului otoman sau totalitarismului comunist au amplificat sentimentul solidarității colectivității, în vreme ce democrația, ne-specifică acestor regiuni, a dus la destabilizări identitare, familiale, geografice.

La fel de incitant ca volumul-pereche, *Personajul feminin. De la Eva la Simone de Beauvoir* investigația exegetică a lui Carmen Dărăbuș, prin subteranele evoluției personajului masculin, din Antichitate în postmodernism este o invitație la re-lectură, la

redimensionare și reevaluare a coordonatelor actuale ale masculinității, filtrate prin prisma literaturii, mitografiei, psihologiei și simbologiei. Cu un aparat textual bine recrutat, finețe interpretativă și maleabilizarea discursului critic în funcție de epoca la care se face referire, fără flamboieri feministe gratuite și o obiectivitate chirurgicală în diagnosticare/taxonomie incitantul tom *Despre personajul masculin. De la unitatea androgenică la disiparea postmodernă* se dovedește deja unul bine cotate la bursa valorică, ce devine un punct de trecere obligatoriu pentru exegezele viitoare referitoare la această temă. Și nu numai...

Bibliografie

Dărăbuș, Carmen, *Despre personajul masculin. De la unitatea androgenică la disiparea postmodernă*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2019.

CARMEN DĂRĂBUȘ

DESPRE PERSONAJUL MASCULIN

DE LA UNITATEA ANDROGINICĂ
LA DISIPAREA POSTMODERNĂ

Casa Cărții de Știință